

УДК 94:614(497.1)"1929/1941(093.2)
364(497.1)"1929/1941"(093.2)

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2019.1.sto.11-37>

Оригинални научни рад

Примљен: 31. 8. 2018.

Прихваћен: 16. 11. 2018.

Бојан СТОЈНИЋ
Архив Републике Српске, Бањалука
bojan.stojnic@arhivrs.org

Организација здравствене и социјално-хигијенске службе у Врбаској бановини (1929–1941)

Апстракт: У овом раду здравствена и социјално-хигијенска служба у Врбаској бановини представљена је за дубљу и ширу научну обраду, са свим својим сегментима, здравственим и социјално-хигијенским установама, организацијама, љекарима, апотекарима, бањама и установама у служби здравства. Кључну улогу у укупном здравству Врбаске бановине имао је њен први бан Светислав Тиса Милосављевић, који је својим способностима ширио и јачао укупни друштвени живот, а са њим и здравство, не само Бањалуке као бановинског центра већ и свих среских сједишта, општина и сеоских насеља.

Кључне ријечи: Врбаска бановина, Бански санитетски савјет, болнице, здравствене општине, социјално-хигијенске установе, Хигијенски завод, домови народног здравља, здравствене станице, амбуланте, здравство, бање, љекари, апотекари

Са формирањем Врбаске бановине здравство је, у значајној мјери, на основу *Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја*, од 3. октобра 1929, пренесено из централне владе у надлежност бана и Краљевске банске управе у Бањалуци.

У надлежност бана улазили су, између осталог, и послови опште управе из области здравства и социјалне политике.¹ Бану Врбаске бановине је био потчињен Хигијенски завод у Бањалуци и све

---

1 Чл. 8 „Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 232, 4. октобар 1929.

хигијенске установе. Он је преко Завода вршио и хигијенску службу у Бановини. Подјелом банске управе на осам одјељења, врховни санитетски орган у Врбаској бановини било је Одјељење за социјалну политику и народно здравље (VI), а које се дијелило на Одсјек за социјалну политику и Одсјек за народно здравље.²

Средства која су издвајана за здравство Врбаске бановине нису одговарала ни најелементарнијим потребама, па је због тога она била на посљедњем мјесту у Краљевини Југославији. За унапређење здравства на овом подручју значајна средства су добијана од Министарства социјалне политике и народног здравља и из разних фондова.

Највиши стручни здравствени савјетодавни орган бана Врбаске бановине био је Бански санитетски савјет, који је давао своје мишљење приликом пројектовања, грађења и проширивања болница, оснивања нових болница и болничких одјељења, одобравања назива специјалисте за љекаре, за дентистичке праксе, за слободно руковање апотеком и за апотекарске концесије на основу расписаних конкурса, о статусу здравствених општина (самосталних или удружених), избору љекара, висини накнаде за љекаре и сестре, цијени за лијечење и сл.³ Бански санитетски савјет у 1938. је дјеловао интензивно у социјално-здравственом и општеадминистративном погледу. Од важнијих задатака истицао се његов рад у реорганизацији и преуредивању појединих здравствених општина, изради елабората о изградњи сеоских амбуланти, њиховој организацији и дјеловању и око оснивања и отварања јавних апотека широм Врбаске бановине.⁴

Према *Закону о болницама* од 27. фебруара 1930, болнице су биле здравствене установе за лијечење болесника и стручно усавршавање љекара и осталог санитетског особља.⁵ На подручју Врбаске бановине почетком 1931. постојале су четири градске (општинске), пет бановинских, три социјалног осигурања и једна рударска болница. То су биле градске болнице у Бањалуци, Босанском Новом,

2 Чл. 41 „Закона о банској управи“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 261–CV, 7. новембар 1929.

3 „Правилник о саставу и делокругу банског санитетског савета“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 297–CXXIV, 18. децембар 1929; „Banovinski sanitet u Jugoslaviji“, *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, ur. Vojislav Milovanović, (Beograd: Jugoreklam K. D., 1933), 118–119.

4 Архив Републике Српске Бањалука (АРСБЛ), фонд 9, Краљевска банска управа Врбаске бановине (КБУВБ), VI, 16, 224, бр. 304/1938.

5 Чл. 1 „Закона о болницама“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 52–XVIII, 6. март 1930.

Дервенти и Прњавору, бановинске болнице у Бихаћу, Цазину, Кључу, Котор Вароши и Приједору, болнице бањалучког Округног уреда за осигурање радника у Горњим Подградцима и Дрвару, тузланског Округног уреда за осигурање радника у Теслићу и Рударска болница у Љубији.⁶ У њима је 1931. године лијечено 6.863 пацијента, од којих је 314 умрло.⁷

Бан Светислав Тиса Милосављевић је сматрао крајем 1932. да на подручју Врбаске бановине постоји потреба за отварањем најмање 15 нових болница.⁸ Читава група брдско-планинских срезова Бановине била је ван утицаја постојећих болничких установа, јер су се оне све налазиле у низијским крајевима.⁹

Како општине нису биле у могућности, због сиромаштва, да издржавају болнице, оне су се обраћале молбом Банској управи у Бањалуци да их преузме Бановина у своју надлежност.¹⁰ Због опасности да те болнице буду затворене, бановинске власти су преузеле до 1933. њих четири у своју надлежност.¹¹

На подручју Врбаске бановине 1934. постојале су бановинске болнице у Бањалуци, Бихаћу, Цазину, Босанском Новом, Дервенти, Прњавору, Кључу, Котор Вароши, затим болнице социјалног осигурања у Дрвару, Јајцу, Горњим Подградцима и Теслићу¹² и Врбаска стална војна болница у Бањалуци. Јавне бановинске болнице издржаване су из бановинског буџета, а болнице социјалног осигурања од чланарина осигураника.¹³

Осим бањалучке, остале бановинске болнице својим уређењем, бројем љекара и постеља нису одговарале својој сврси. Оне нису имале заразна одјељења, одјељења за туберкулозу и друге хроничне за-

6 *Banovina Vrbaska – Opšti pregled*, gl. ur. Viktor Manakin, (Banja Luka: Kraljevska banska uprava u Banjoj Luci, 1931), 12.

7 „Bolnice i druge ustanove za lečenje u Jugoslaviji“, *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, 243.

8 *Записник трећег редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине, држаног 15 и 16 децембра 1932 год.*, (Београд: Штампарија „Слога“ Душана Т. Поповића, 1933), 164.

9 *Врбаске новине*: бр. 1.179, 6. јануар 1937; бр. 1.180, 7, 8, 9. јануар 1937.

10 *Записник трећег редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине, 162–163; Записник четвртог редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине, држаног 14, 15, 16 и 18 децембра 1933 год.*, (Загреб: „Типографија“ АД, [1934]), 119, 121.

11 *Записник трећег редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине, 164.*

12 „Sanitetska organizacija u Vrbaskoj banovini“, *Lekar* 203–204/1935, 133–134, 136.

13 „Bolnice i druge ustanove za lečenje u Jugoslaviji“, 248.

разне болести. Према тадашњим информацијама, главне карактеристике бановинских болница биле су „слабо материјално снабдевање, дотрајао и непотпун инвентар, нешколован персонал“¹⁴

У недостатку квалитетних болничких услуга, имућније становништво из сјеверних крајева Врбаске бановине лијечило се у болницама на територији Савске бановине, из источних и јужних крајева у болницама Дринске бановине, а из западних крајева у Приморској бановини.¹⁵

Према тадашњим стандардима, на 1.000 становника долазиле су на село двије болничке постеље, а у индустријским крајевима и градовима по шест постеља. У складу са овим стањем било је у Врбаској бановини неопходно на 1.000 становника обезбиједити четири постеље, односно укупно 4.002. Средином 1934. постојало је свега 315 болничких постеља, од којих 90 у Бањалуци, 60 у Бихаћу, 40 у Дервенти и по 25 у Котор Варошу, Цазину, Прњавору, Кључу и Босанском Новом. Бројно стање болничких љекара је било минимално. Средином 1934. запослено је било 13 љекара, од којих четири у болници у Бањалуци, три у болници у Бихаћу, а у осталим болницама један или ниједан. У болницама је стваран број љекара био осам, јер су петорица били истовремено и срески, а често и једини љекари у срезу. Имајући у виду здравствене тешкоће, бањалучки адвокат и политичар др Стеван Мољевић је предлагао да се болница у Бањалуци прошири отварањем пет одјељења: интерног, хируршког, кожног и венеричног, заразног и за отворену туберкулозу, а свако са 50 до 150 постеља, да се болница у Бихаћу прошири на 200 постеља са три одјељења, а у Гламочу, Јајцу и Мркоњић Граду подигну мале болнице, а да се болница у Кључу прошири на 120 постеља и са два до три одјељења, да се при постојећим болницама отворе одјељења за отворену туберкулозу и да се подигне на подручју Бановине велико посебно љечилиште за туберкулозне. За ово је средства требало да обезбиједи држава.¹⁶

Иако је болница у Бањалуци¹⁷ била главна болничка установа на подручју Врбаске бановине, она је у Краљевини Југославији улази-

14 „Sanitetska organizacija u Vrbaskoj banovini“, 133.

15 *Исто.*

16 Стеван Мољевић, „Сузбијање туберкулозе у Врбаској бановини“, *Врбаске новине*, бр. 487, 19. август 1934.

17 Болницу у Бањалуци је основала аустроугарска окупациона власт 1879. године. Болница је до почетка Другог свјетског рата дијелила тешку политичку и друштвену судбину народа. У различитим државноправним оквирима, окупа-

ла у ред средњих болница.¹⁸ У 1931. у њој је лијечено 1.807 пацијена-та, а умрло 133.¹⁹ Током 1934. обављено је 5.192 амбулантна прегледа и лијечен 1.941 пацијент, а пацијенти су на лијечењу провели укупно 30.308 дана. Тако су у просјеку сваког дана у болници лежала 83 болесника. Сваки болесник је провео у просјеку 15,6 дана на лијечењу.²⁰

Болница је 1936. располага са 86 постеља, шест љекара, 16 болничара, сестара и лабораната и 17 чланова осталог особља. Број болесника у тој години је износио 2.503, који су на лијечењу провели укупно 32.426 дана. На 10.000 становника број кревета у бањалучкој болници износио је 0,7.²¹

У другој половини 30-их година бањалучка болница била је, на основу обезбијеђеног кредита, велико троспратно градилиште бројних објеката и новооснованих одјељења и одсјека.²² У новосаграђеној троспратној згради 1934/35. године налазило се Хируршко одјељење. На другом спрату налазило се Одјељење за болести уха, носа и грла, а у сутерену котловница. Објекат за кухињу и вешерај изграђен је 1935, када је основан Одјел за рендген. У њему се налазила и централна апотека, која је премјештена из управне зграде. Ушни, Очни и Гинеколошко-порођајни одјел основани су 1937. Идуће године подигнута је зграда у коју су смјештени Заразно одјељење и, нешто

ционим и слободним, мијењала је и свој назив. У доба аустроугарске окупације названа је Општинска болница у Бањалуци. Тај назив је задржан и у Краљевини СХС/Југославији до 1933, када је преименована у Бановинску болницу у Бањалуци. Њу је финансирала Краљевска банска управа Врбаске бановине. У 1935. прешла је из банске у државну надлежност са називом Државна болница у Бањалуци, који ће задржати и за вријеме Другог свјетског рата. Болнички називи (општинска, бановинска и државна) нису означавали њен ниво или подручје дјеловања, већ изворе њеног финансирања. Чл. 4 „Закон о болницама“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 52–XVIII, 6. март 1930; *Записник четвртог редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине*, 121; Стеван З. Иванић, „Наша здравствена служба“, *Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1936*, (Београд, 1937), VI; Milan Vukmanović, „Između dva rata“, *Banjaluka*, ur. Galib Šljivo, (Banjaluka: Institut za istoriju, 1990), 107.

18 Мале болнице су биле до 50 болесничких постеља, средње од 50 до 300, а велике са више од 300. Чл. 1 „Уредбе о санитарско-техничким прописима за грађење јавних болница“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 146–LIII, 1. јул 1930.

19 „Bolnice i druge ustanove za lečenje u Jugoslaviji“, 243.

20 „Sanitetska organizacija u Vrbaskoj banovini“, 133–134.

21 *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1936*, VII, (Beograd, 1937), 416.

22 Vukmanović, „Između dva rata“, 107.

касније, Интерно одјељење. Управа болнице смјештена је у објекат изграђен 1939. Кожно-венерични одјел је основан тек 1941.²³

На почетку 1939. у бањалучкој болници, од 210 постеља, Интерном је припадало 80, Заразном 30 и Хируршко-ортопедском одјељењу 100.²⁴

Болница у Бихаћу је за вријеме обласне самоуправе прешла у надлежност државе, а 1929. у надлежност Врбаске бановине. Била је од 1927. смјештена у неусловној, влажној и дотрајалој згради, која је била власништво Градске општине у Бихаћу. Болница је почетком 30-их година располагала са 75 постеља. У њој је 1931. лијечено 945 пацијената, а умрло 59.²⁵ Број пацијената бихаћке болнице се сваке године повећавао, јер је она служила за лијечење болесника из шире околине, којој је гравитирало десет срезова, и то четири из Савске бановине, а шест из Врбаске бановине (Бихаћ, Цазин, Босански Петровац, Босанска Крупа, Сански Мост и Босански Нови). У болници је годишње лијечено око 1.500 тешких болесника, а број амбулантних прегледа био је годишње више од 2.000. Имала је узорно уређено Хируршко одјељење, у којем су се изводили најтежи хируршки захвати и то са „великим успехом“. Запошљавала је два до три љекара, од којих је један био хирург.²⁶

Болница у Цазину је почетком 30-их година располагала са 30 постеља и имала је једног љекара, који је био истовремено и њен управник и срески љекар. У 1931. у болници је лијечено 535 пацијената, а умрло 11.²⁷ Опстанак болнице у Цазину био је „нужан, јер се налази у брдовитом тешко проходном терену особито зими без иних модерних комуникационих средстава, јер растеређује већу бихаћку болницу а године су показале њезину потребу ради великог морби-

23 АРСБЛ, фонд 99, Народни одбор Среза Бањалука (НОСБЛ), 1963. година, кут. 29 (грађа бб), стр. 4-5, 8, 9, 10; АРСБЛ, фонд 648, Фонд за обнову Бањалука (ФЗОБЛ), 29; N. Hotić, „Sanaciono razvojni program“ Medicinskog centra Banja Luka, I dio, I knj., (Banja Luka: Zavod za studije i projektovanje, 1971), 2, 3.

24 *Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1939*, (Београд, 1940), 132-133, 136-137, 140-141.

25 „Bolnice i druge ustanove za lečenje u Jugoslaviji“, 243, 248.

26 *Записник трећег редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине*, 146-147, 148; *Записник четвртог редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине*, 118; *Записник седница десетог заседања Банског већа Врбаске бановине одржаних 19, 20 и 21 фебруара 1940 године у Већници Банског двора*, [Бањалука, 1940], 122.

27 „Bolnice i druge ustanove za lečenje u Jugoslaviji“, 243, 248.

дитета а и виолентног темперамента тамошњег пучанства, који доводи често до мањих и тежих озледа“.²⁸

Болница у Босанском Новом је служила потребама срезова Босански Нови, Босанска Крупа, Приједор и Двор, који су бројали више од 150.000 становника.²⁹ Почетком 30-их располагала је са 30 постеља и запошљавала једног љекара, који је истовремено био њен управник и срески љекар. Током 1931. у болници је лијечено 90 пацијената, од којих су умрла двојица.³⁰ „Уздржавање ове болнице је потребно ради многих индустријских предузећа у месту и у ближој околини. Затим што растеређује бихаћку болницу и што постоји дуги низ година“.³¹

Болница у Дервенти, са 40 постеља, служила је потребама становништва источног дијела Бановине, који „од Прњавора источно, северно и јужно нема ни једне болнице“. Запошљавала је једног љекара, који је истовремено био њен управник и срески љекар. У болници је 1931. лијечено 667 пацијената, а умрло их је 43.³²

Болница у Котор Варошу почетком 30-их година посједовала је три болесничке просторије и 26 постеља. Запошљавала је једног љекара, који је био истовремено и њен управник. За ову болницу се сматрало да ју је требало проширити оснивањем павиљона (одјељења) за инфективне болести. „То је једна апсолутна потреба, јер је сузбијање заразних болести, које су у овом срезу врло честе, немогуће без тога одјељења“. Она је служила првенствено потребама „јаке дрвне индустрије у том крају и честих несретних случајева код радника, ради честих заразних болести разне врсти међу којима не фали ни лепра (губа) јер растеређује Бањалучку болницу и јер источно према Теслићу–Тешњу и Добоју нема уопште болнице“. Током 1931. кроз болницу је прошло 409 пацијената, а умрло 17.³³

За болницу у Кључу се каже да је била „најпотребнија јер цео јужни горовити део бановине са срезовима Јајце, Мркоњић Град, Кључ и Гламоч има само ту болницу са 25 кревета“. Болница је запошља-

28 *Записник четвртог редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине*, 119.

29 *Врбаске новине*, бр. 1.210, 17. фебруар 1937.

30 „Bolnice i druge ustanove za lečenje u Jugoslaviji“, 243, 248.

31 *Записник четвртог редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине*, 119.

32 *Записник четвртог редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине*, 119; „Bolnice i druge ustanove za lečenje u Jugoslaviji“, 243, 248.

33 *Исто*.

вала једног љекара, који је истовремено био њен управник и срески љекар. У болници је 1931. лијечено 311 пацијената, а умрло их је 12.³⁴

Болница у Прњавору са 22 постеље, у сједишту највећег среза са преко 63.000 становника, растерећивала је болнице у Бањалуци и Дервенти. Запошљавала је једног љекара, који је био истовремено њен управник и срески љекар. У њој је 1931. лијечено 506 пацијената, а умрло 15. Болница је 1934. имала 560 пацијената.³⁵

Болница социјалног осигурања у Јајцу располага је почетком 30-их година са седам постеља, у Доњим Подградцима са десет постеља, у Дрвару са 33–42 постеље, а у Теслићу са 16–20 постеља. Оне су запошљавале по једног љекара социјалног осигурања, који је истовремено био и њихов управник.³⁶

У 1936. години на подручју Врбаске бановине било је 12 болница (једна државна, седам бановинских и четири остале) са 438 постеља, 20 љекара, 48 болничара, сестара и лабораната и 62 припадника осталог особља. У овој години број болесника износио је 8.668. Они су у болницама провели 98.951 дан. Број кревета у Врбаској бановини на 10.000 становника износио је 3,8.³⁷

Двије године касније, 1938, било је на подручју Врбаске бановине: једна државна, седам бановинских и три болнице социјалног осигурања. Број постеља у 11 болница износио је 521; лијечено 10.438 болесника, који су у њима провели 110.435 болничких дана. Болнице су запошљавале 143 радника: љекара 23, два апотекара и хемичара, чланова стручног и помоћног особља 59, једно техничко лице, административног 17 и подворног особља 41.³⁸

Као што је Бањалука била велико градилиште приликом изградње њене болнице, била је то и Врбаска бановина у другој половини 30-их година док су грађени бројни болнички објекти у Приједору, Мркоњић Граду, Грачаници, Босанској Градишци, Санском Мосту, Босанском Петровцу, Босанском Грахову, Гламочу, Јајцу и Босанској Ду-

34 *Записник четвртог редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине*, 120; „*Bolnice i druge ustanove za lečenje u Jugoslaviji*“, 243, 248; *Врбаске новине*, бр. 487, 19. август 1934.

35 *Записник четвртог редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине*, 120; „*Bolnice i druge ustanove za lečenje u Jugoslaviji*“, 243, 248; „*Sanitetska organizacija u Vrbaskoj banovini*“, 133.

36 „*Bolnice i druge ustanove za lečenje u Jugoslaviji*“, 248, 430.

37 *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1936*, VII, (Beograd, 1937), 416–417.

38 *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1938–1939*, IX, (Beograd, 1939), 400–401.

бици.³⁹ Почетком 1940. било је изграђено десет нових типских болничких зграда са просторијама неопходним за једну среску болницу капацитета 50 болничких постеља, али због недостатка финансијских средстава ове болнице нису тада могле почети са радом.⁴⁰ Тек крајем августа те године питање намјене новосаграђених зграда бановинских болница у десет среских мјеста било је позитивно ријешено. Према рјешењу министра социјалне политике и народног здравља, болничку зграду у Санском Мосту је требало претворити у љечилиште за туберкулозне, у Приједору у душевну болницу, у Босанској Градишци спојити са Домом народног здравља са болничким одјељењем, у Босанској Дубици, Босанском Грахову и Мркоњић Граду претворити у здравствене станице са прихватним болничким станицама за смјештај и лијечење болесника, у Гламочу у дјечије опоравилиште за Врбаску бановину, а зграде у Грачаници, Босанском Петровцу и Јајцу употријебити за бановинске болнице. Овим су зграде у Санском Мосту, Мркоњић Граду, Босанској Градишци, Босанској Дубици и Босанском Грахову постале установе у надлежности Хигијенског завода у Бањалуци. За опремање ових болница, запошљавање љекара и другог особља требало је обезбиједити 6.000.000 динара.⁴¹

У вријеме тродневне конференције, коју су одржали у фебруару 1941. представници здравствених установа, о здравственим приликама у Врбаској бановини, закључено је да се одмах оспособи за рад љечилиште за туберкулозне у Санском Мосту, да се при Државној болници у Бањалуци отвори одјељење за туберкулозне болеснике и да се подигне болница у Добоју са антитуберкулозним диспанзером, која би служила потребама источног дијела Бановине.⁴² Ове амбициозне планове онемогућио је почетак Другог свјетског рата.

39 *Буџет расхода и прихода Врбаске бановине за 1937/38. годину*, (Бања Лука, 1937), 34; *Буџет расхода и прихода Врбаске бановине за 1938/39. годину*, (Бања Лука, 1938), 52, 53, 57; *Буџет расхода и прихода Врбаске бановине за 1939/40. годину*, (Бања Лука, 1939), 57, 58, 61; *Врбаске новине*: бр. 1.179, 6. јануар 1937; бр. 1.180, 7, 8, 9. јануар 1937; бр. 1.188, 21. јануар 1937; бр. 1.388, 2. фебруар 1938; бр. 1.593, 8. јун 1939; бр. 1.600, 29. јун 1939; бр. 1.602, 6. јул 1939; бр. 1.604, 12 јул 1939.

40 *Записник седница десетог заседања Банског већа Врбаске бановине*, 122; *Врбаске новине*: бр. 1.686, 23. фебруар 1940; бр. 1.739, 1. септембар 1940.

41 *Врбаске новине*, бр. 1.739, 1. септембар 1940; *Политика*, бр. 11.713, 12. јануар 1941.

42 *Врбаске новине*, бр. 1.769, 16. фебруар 1941.

Ради унапређења народног здравља основане су здравствене општине,⁴³ чије је оснивање представљало „највећи досадањи напредак у санитетској организацији“. Њиховим увођењем у селима је била обезбијеђена љекарска помоћ и хигијенска заштита већинског сељачког становништва.⁴⁴

У административном погледу Врбаска бановина се дијелила на самосталне и удружене здравствене општине. Самосталне здравствене општине чинили су градови, вароши и варошице са мање од 4.000 становника и сеоске општине са мање од 6.000 становника. Општине са мањим бројем становника морале су се спојити у удружене здравствене општине, чији број становника није смио бити мањи од 6.000, али ни већи од 15.000 становника.⁴⁵ Обавеза самосталних здравствених општина је била да на сваких 10.000 становника плаћају по једног општинског љекара и једну сестру помоћницу, да на сваких 5.000 становника плаћају једну квалификовану општинску бабицу, да снесу болничке трошкове сиромашног становништва, да оснивају, граде и издржавају здравствене установе, да учествују при асанацији и сузбијању заразних болести.⁴⁶ Општински љекари су били дужни да бесплатно лијече сиромашно становништво, да здравствено просвјећују народ, да се старају о унапређењу здравља, посебно дјеце, да се брину о унапређењу хигијене, да подносе приједлоге о асанацијама и учествују у њиховом извођењу, да воде евиденције о рађању и умирању, да спречавају и сузбијају заразне болести, да одржавају амбуланте у појединим мјестима, да проучавају начин живота и становања становништва, да у основним школама у којима нема школског љекара врше његову службу и да држе приручну апотеку.⁴⁷

43 Чл. 1 „Закона о здравственим општинама“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 52–XVIII, 6. март 1930.

44 „Banovinski sanitet u Jugoslaviji“, 131.

45 Чл. 2 и 10 „Закона о здравственим општинама“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 52–XVIII, 6. март 1930.

46 Чл. 4 „Закона о здравственим општинама“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 52–XVIII, 6. март 1930.

47 Чл. 14 „Закона о здравственим општинама“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 52–XVIII, 6. март 1930; Чл. 1 „Правилника о раду општинских лекара“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 224–LXXVIII, 1. октобар 1930; *Записник трећег редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине*, 142–143.

Санитетско особље самосталних здравствених општина финансирано је из општинског буџета,⁴⁸ а удружених здравствених општина из бановинског буџета, па су сматрани особљем Бановине.⁴⁹

Сједиште општинског љекара на територији удружене здравствене општине одређивао је бан.⁵⁰ Удружене здравствене општине за унапређење здравствене службе биле су од великог значаја јер се тако „најбоље решава питање како ће народ најлакше, најбрже и најјефтиније доћи до лекара и лекова“.⁵¹ Суштина ових мјера била је у настојању власти да се љекар приближи народу.⁵²

На основу *Закона о здравственим општинама* од 27. фебруара 1930. и рјешења бана Врбаске бановине од 11. децембра исте године, основане су на подручју Бановине 92 здравствене општине, од тога 31 самостална и 61 удружена.⁵³

Због општег сиромаштва и недостатка средстава, број ангажованих љекара и сестара помоћница у самосталним и удруженим здравственим општинама био је далеко мањи од броја општина.⁵⁴ Крајем 1932. било је пет љекара у самосталним и по пет љекара и сестара помоћница у удруженим здравственим општинама. Сљедеће године било је у удруженим здравственим општинама запослено седам љекара, а било је предвиђено запошљавање бановинским буџетом за 1934/35. још пет љекара.⁵⁵ У 1935. на подручју Врбаске бановине стварно је функционисало 18 здравствених општина, од којих је 11 самосталних било у Бањалуци, Босанској Градишци, Бихаћу, Босанској Дубици, Босанском Новом, Градачцу, Дервенти, Грачани-

48 Чл. 4 „Закона о здравственим општинама“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 52–XVIII, 6. март 1930.

49 Љекари удружених здравствених општина на територији Врбаске бановине били су бановински чиновници, подређени Краљевској банској управи Врбаске бановине, односно среском начелнику или старјешини среске испоставе и били су у статусу бановинског љекара. *Врбаске новине*, бр. 908, 24. јануар 1936.

50 Чл. 11 „Закона о здравственим општинама“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 52–XVIII, 6. март 1930.

51 *Записник седница десетог заседања Банског већа Врбаске бановине*, 121.

52 Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918–1941*, I–III, (Београд: Стубови културе, 1997), II/239.

53 *Службени лист Врбаске бановине*: бр. 57, 11. децембар 1930; бр. 54, 22. новембар 1932; Matko Kumarić, *Monografija Vrbaske banovine*, (Banja Luka, 1932), [78–79].

54 *Записник трећег редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине*, 139, 140, 142.

55 *Записник четвртог редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине*, 114.

ци, Босанском Броду, Приједору и Теслићу), док је удружених здравствених општина било седам, а 81 удружена здравствена општина била је без љекара.⁵⁶

На подручју Врбаске бановине успостављено је 8. маја 1936. године 11 самосталних и 88 удружених здравствених општина.⁵⁷

Двије године касније, 1938, у Врбаској бановини функционисало је 35 удружених и девет самосталних здравствених општина, у којима је радио 21 хонорарни љекар, три сестре и десет бабица.⁵⁸ У удруженим здравственим општинама 1939/40. било је ангажовано 26 љекара и 10 сестара помоћница,⁵⁹ а 1940/41. године 21 љекар и 12 сестара помоћница.⁶⁰

Краљевска банска управа Врбаске бановине је, у складу са финансијским могућностима, сукцесивно, сваке године запошљавала ново здравствено особље у удруженим здравственим општинама.⁶¹ Власти су приликом постављања љекара водиле рачуна „да најзабаченије општине са slabим комуникацијама добију лекара“.⁶² Бано-

56 АРСБЛ, фонд 208, Збирка документарног материјала о политичким и друштвеним збивањима у Босанској Крајини (ЗДМ), бр. 13; „Sanitetska organizacija u Vrbaskoj banovini“, 134.

57 *Врбаске новине*: бр. 999, 23. мај 1936; бр. 1.000, 24. мај 1936.

58 *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1938–1939*, IX, (Beograd, 1939), 402–403; „Organizacija zdravstvene službe“, *Godišnjak o narodnom zdravlju i radu zdravstvenih ustanova i organa 1937–38*, (Beograd, 1939), 12; *Социјално-медицински преглед XI*, 1, (Beograd, 1939), 59; Vukmanović, „Između dva rata“, 107.

59 *Буџет расхода и прихода Врбаске бановине за 1939/40. годину*, (Бања Лука, 1939), 46–47.

60 *Буџет расхода и прихода Врбаске бановине за 1940–41 годину*, (Бања Лука, 1940), 45; *Записник седница десетог заседања Банског већа Врбаске*, 121.

61 *Записник седница деветог заседања Банског већа Врбаске бановине одржаних*, 118. - Из буџета Краљевске банске управе у Бањалуци за рад љекара и сестара помоћница удружених здравствених општина издвајано је: у буџетској 1936/37. години 138.000 динара; у 1937/38. – 187.200 динара; у 1938/39. – 229.200; у 1939/40. – 237.600 и у 1940/41. години 189.600 динара. *Буџет Врбаске бановине за 1936/37. годину*, (Сарајево, 1936), XIX, 37; *Буџет расхода и прихода Врбаске бановине за 1937/38. годину*, (Бања Лука, 1937), 32; *Буџет расхода и прихода Врбаске бановине за 1938/39. годину*, (Бања Лука, 1938), 42; *Буџет расхода и прихода Врбаске бановине за 1939/40. годину*, (Бања Лука, 1939), 46–47; *Буџет расхода и прихода Врбаске бановине за 1940–41 годину*, (Бања Лука, 1940), 45.

62 *Врбаске новине*, бр. 1.686, 23. фебруар 1940; *Записник седница десетог заседања Банског већа Врбаске бановине*, 121.

винске лекаре у непопуњеним удруженим здравственим општинама често су замјењивали срески лекари.⁶³

На подручју Врбаске бановине најзначајнија и централна хигијенска и социјално-медицинска установа, са веома широким дјелокругом ванболничког рада, био је Хигијенски завод у Бањалуци,⁶⁴ који је основан 7. новембра 1929. на основу *Закона о банској управи*, спајањем Сталне бактериолошке станице са Домом народног здравља у Бањалуци. Оснивање Завода у Бањалуци представљало је „најзначајнији догађај у историји здравствене културе овог подручја“.⁶⁵ Завод је у административном погледу био подређен бану Врбаске бановине, а у стручном је био самосталан. Преко њега је вршена сва хигијенска служба у Бановини. Његов рад био је амбулантни, који се састојао од прегледа и лијечења, и превентивни, који је обухватао сузбијање епидемија, маларије, ендемичног сифилиса и асанационих мјера на терену. У дјелокруг његовог рада улазила су: питања личне, социјалне и генеративне хигијене, проучавање и поучавање народа, асанација, испитивање и сузбијање заразних и социјалних болести, оснивање, организација и надзор над свим хигијенским и социјално-медицинским установама на простору Бановине.⁶⁶ У саставу Завода крајем 1931. радила су одјељења: Бактериолошко-епидемиолошко, Школска поликлиника са купатилом и Зубним одјељењем, Антиту-

---

63 *Записник трећег редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине*, 140.

64 Опширније у: Бојан Стојнић, *Хигијенски завод у Бањалуци 1929–1945*, (Бања Лука: ЈЗУ Институт за јавно здравство Републике Српске, Архив Републике Српске, 2017).

65 Чл. 41 „Закона о банској управи“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 261–CV, 7. новембар 1929; „Извештај о раду Хигијенског завода у Бања Луци за 1929. год.“, *Социјално-медицински преглед* I, 2, (Београд, март–април 1930), 50; *Службени лист Врбаске бановине*, бр. 45, 3. октобар 1930; Чедо Алексић, *Хигијенски завод у Бањалуци*, (Бања Лука, 2001), 48.

66 У дјелокруг рада хигијенских завода улазили су сви послови одређени за његову стручну надлежност по *Закону о помоћи за асанацију села* (*Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 12–IV, 17. јануар 1930), *Закону о сузбијању заразних болести* (*Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 18–VII, 24. јануар 1930), *Закону о контроли лекова биолошког порекла* (*Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 32–XI, 11. фебруар 1930), *Закону о надзору над намирницама за живот* (*Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 36–XIII, 15. фебруар 1930), као и други послови по осталим законима, уредбама и правилницима изданим на основу ових закона. Чл. 2 и 3 „Уредбе о организацији и дјелокругу хигијенских завода, домова народног здравља и здравствених станица“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 92–XXXVI, 24. април 1930; *Врбаске новине*, бр. 69, 14. јануар 1933; *Правда*, бр. 10.330, 9. август 1933.

беркулозни диспанзер, Општа и венерична амбуланта, Санитетско-техничко одјељење, Хемијско одјељење, Одјељење (завод) за заштиту матера и дјеце и Домаћичка школа. Било је планирано и оснивање одјељења за статистику и хигијенску пропаганду и хигијенско-просвјетни рад, али она због недостатка стручног особља нису основана до краја те године. Нешто касније је установљен Хигијенски музеј са покретном изложбом,⁶⁷ а 1934. Одјељење за ветеринарску епидемиологију.⁶⁸ Иако је био установа за цијелу Бановину, у његов ужи рејон улазили су срезиви Бањалука, Босански Нови, Приједор, Прњавор, Сански Мост, Кључ и Котор Варош.⁶⁹ Завод је почетком 30-их година запошљавао 33 особе, од којих је, поред директора, било високообразованих пет љекара и тројица инжењера.⁷⁰

Хигијенски завод у Бањалуци био је на врху пирамиде установа на подручју Врбаске бановине које су се бавиле хигијенском и социјално-медицинском службом. У стручном погледу, овом заводу били су подређени домови народног здравља, здравствене станице и амбуланте, Дјечије опоравилиште на Озрену и друге.

Са оснивањем Хигијенског завода у Бањалуци престао је 1929. да постоји Дом народног здравља у Бањалуци, док је Дом народног здравља у Бихаћу наставио да ради. Почетком 1931. започета је, средствима Краљевске банске управе Врбаске бановине, градња нових домова народног здравља у Јајцу, Босанској Градишци и Добоју.⁷¹ Ови домови су радили на сузбијању туберкулозе, ендемског сифилиса, маларије, кожних, венеричних и заразних болести, обављали систематске и контролне прегледе, антирабична цијепљења, активну имунизацију, хемијски (преглед урина), бактериолошко-серолошки, амбулантни и социјални рад, као што су предавања, посјете по кућама, савјетовања са родитељима, оснивање ђачких трпеза при основним школама, пружање помоћи у лијековима, санитетском материјалу и серумима, купање ученика и грађана и слично.⁷²

67 *Буџет државних расхода и прихода Краљевине Југославије за 1931/32 годину*, (Сарајево, 1931), 534–535.

68 *Мониграфија седамдесет година Ветеринарског института Републике Српске „Др Васо Бутозан“ у Бањој Луци 1934–2004*, (Бања Лука, 2004), 9, 23, 24, 26, 27, 43.

69 *Врбаске новине*: бр. 69, 14. јануар 1933; бр. 1.781, 20. март 1941.

70 „Banovinski sanitet u Jugoslaviji“, 168–169; *Zdravstveni šematizam Kraljevine Jugoslavije*, I–II (Zagreb: Ćirilometodski nakladni zavod), II/319–320; Алексић, *Хигијенски завод у Бањалуци*, 49.

71 *Службени лист Врбаске бановине*, бр. 20, 14. мај 1931.

72 АРСБЛ, 9, VI, 16, 61, 110, 182, 183, 253; *Врбаске новине*, бр. 153, 14. јул 1933.

Према *Уредби о организацији и дјелокругу хигијенских завода, домова народног здравља и здравствених станица*, домови народног здравља имали су, по правилу, бактериолошко-епидемиолошко одјељење, школску поликлинику, диспансер за туберкулозу, диспансер за мајке и дјецу, хигијенску изложбу и друго.⁷³ Рад домова народног здравља на подручју Врбаске бановине протезао се на више срезова. У надлежност Дома народног здравља у Бихаћу улазили су срезови Бихаћ, Цазин, Босански Петровац, Босанска Крупа, Босанско Грахово и Двор на Уни. Дом народног здравља у Босанској Градишци био је надлежан за срезове Босанска Градишка и Босанска Дубица. У надлежност Дома народног здравља у Јајцу улазили су срезови Јајце, Мркоњић Град и Гламоч. Дом народног здравља у Добоју био је надлежан за срезове Добој, Теслић, Тешањ, Грачаница и Маглај.⁷⁴ Домовима народног здравља биле су подређене све државне здравствене станице и државна народна купатила на њиховом подручју дјеловања.⁷⁵

Посебно мјесто у процесу унапређења народног здравља на селу имале су здравствене станице. Оне су за народ биле „најважније, најкорисније и најпотребније медицинско-хигијенске установе“. Били су то „сеоски санитарни центри у средини народа“. Имале су карактер „мешовите медицинско-хигијенске установе“.⁷⁶ Њихов задатак је био да пружају општу медицинску помоћ, сузбијају заразне, венеричне и социјалне болести, посебно ендемски сифилис и туберкулозу, испитују здравствено стање народа и хигијенски просвјећују становништво.⁷⁷ Требало је да имају стан за љекара, амбуланту са чекаоницом и приручном апотеком, двије собе за смјештај тежих, односно заразних болесника, који би били под надзором ље-

73 Чл. 7 „Уредбе о организацији и дјелокругу хигијенских завода, домова народног здравља и здравствених станица“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 92–XXXVI, 24. април 1930; Чл. 1 „Правилника о раду домова народног здравља“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 136–LI, 19. јун 1930.

74 *Врбаске новине*, бр. 1.781, 20. март 1941.

75 Чл. 18 „Правилника о раду домова народног здравља“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 136–LI, 19. јун 1930.

76 „Вановински санитет у Југославији“, 159.

77 Чл. 8 „Уредбе о организацији и дјелокругу хигијенских завода, домова народног здравља и здравствених станица“, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 92–XXXVI, 24. април 1930; *Службени лист Врбаске бановине*, бр. 54, 22. новембар 1932; *Врбаске новине*, бр. 151, 12. јул 1933.

кара све док се не упуте на болничко лијечење, као и народно купатило гдје је то било могуће.⁷⁸

У 1931. прегледано је у шест здравствених станица на подручју Врбаске бановине 5.007 лица на унутрашње, хируршке, очне и болести уха, грла и носа, маларију, венерију, туберкулозу и др.⁷⁹

Здравствене станице са љекаром и сестром помоћницом на простору Врбаске бановине постојале су у Сводној,⁸⁰ Отоци,⁸¹ Врнограчу,⁸² Личком Петровом Селу,⁸³ Тешњу,⁸⁴ Козарцу,⁸⁵ Маглају,⁸⁶ Оцаку,⁸⁷ Дервенти,⁸⁸ Босанској Градишци⁸⁹ и Новој Тополи.⁹⁰

78 *Записник седница десетог заседања Банског већа Врбаске бановине*, 121.

79 „*Banovinski sanitet u Jugoslaviji*“, 160.

80 *Службени лист Врбаске бановине*, бр. 54, 22. новембар 1932.

81 АРСБЛ, 9, VI, 12, 4, бр. 127/1940; Исто, VI, 16, 66; Исто, VI, 16, 75, бр. 3.014/1934; Исто, VI, 16, 193; Исто, VI, 16, 226, бр. 395/1938; Исто, VI, 16, 263; *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, 120, 121, 169, 388; *Врбаске новине*: бр. 279, 9. децембар 1933; бр. 426, 9. јун 1934; бр. 626, 8. фебруар 1935; бр. 1.313, 6. август 1937; бр. 1.333, 21. септембар 1937; бр. 1.355, 12. новембар 1937.

82 АРСБЛ, 9, VI, 12, 4, бр. 127/1940; Исто, VI, 16, 61; Исто, VI, 16, 187; Исто, VI, 16, 261; *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, 121, 169, 388; *Врбаске новине*: бр. 1.764, 30. јануар 1941; бр. 1.783, 27. март 1941.

83 АРСБЛ, 9, VI, 12, 4, бр. 127/1940; Исто, VI, 16, 194.

84 АРСБЛ, 9, VI, 16, 65; *Службене новине Краљевине Југославије*: бр. 237, 10. октобар 1931; бр. 256, 8. новембар 1933; бр. 7, 10. јануар 1935; бр. 57, 11. март 1935; бр. 64, 16. март 1935; бр. 106, 11. мај 1936; бр. 239, 21. октобар 1937; „*Banovinski sanitet u Jugoslaviji*“, 169; *Врбаске новине*: бр. 301, 6. јануар 1934; бр. 467, 27. јул 1934; бр. 498, 1. септембар 1934; бр. 1.303, 14. јул 1937; бр. 1.355, 12. новембар 1937.

85 АРСБЛ, 9, VI, 16, 63; Исто, VI, 16, 110; Исто, VI, 16, 186; Исто, VI, 16, 250; *Службени лист Врбаске бановине*, бр. 7, 18. фебруар 1932; *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, 121, 169, 388; *Врбаске новине*: бр. 88, 22. март 1933; бр. 151, 12. јул 1933; бр. 426, 9. јун 1934; бр. 769, 31. јул 1935; бр. 1.141, 17. новембар 1936; бр. 1.313, 6. август 1937.

86 АРСБЛ, 9, VI, 15, 37, бр. 2.492/1934; Исто, VI, 16, 62; Исто, VI, 16, 251; *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, 133, 169, 388; *Врбаске новине*: бр. 426, 9. јун 1934; бр. 1.141, 17. новембар 1936; бр. 1.355, 12. новембар 1937.

87 АРСБЛ, 9, VI, 16, 64; Исто, VI, 16, 262; *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, 121, 169, 388; *Врбаске новине*: бр. 426, 9. јун 1934; бр. 1.020, 20. јун 1936; бр. 1.479, 2. септембар 1938.

88 Архив Југославије, фонд 39, Министарство социјалне политике и народног здравља Краљевине Југославије (МСПНЗКЈ), Персоналије, ф. 2-216, Лист личних и службених података др Евгеније Макаренко; *Руски лекари у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца / Југославији: Биографски речник и анкете (1918-1946)*, (Београд-Москва: Дом руске дијаспоре „Александар Солжењин“, Архив Југославије, 2012), 202.

89 АЈ, 39, Персоналије, ф. 28, Лист личних и службених података др Османа Дероње.

90 АРСБЛ, 9, VI, 16, 267.

У три године од успостављања Врбаске бановине основано је 50 сеоских амбуланти за бесплатно лијечење локалног становништва и сузбијање заразних и социјалних болести, нарочито туберкулозе, ендемског сифилиса и маларије.⁹¹ Ове амбуланте нису имале довољно најпотребнијих медикамената и средстава за рад. Нису радиле сваки дан, већ их је обично два пута мјесечно обилазио срески лекар (санитетски референт) надлежног среза. Поред тога, многе амбуланте нису функционисале током цијеле године, него само док се не потроше одобрена буџетска средства, а кад се она исцрпе, оне су затваране и поново отворане наредне године.⁹² Крајем 1932. на подручју Врбаске бановине било је 30 сеоских амбуланти.⁹³

У вријеме Бановине, сеоске амбуланте су постојале у Доњем Вакуфу, Станарима, Подновљу, Которском, Вагању, Лушци Паланци, Слабињи, Шипрагама, Скендер Вакуфу, Босанском Петровом Селу, Рипчу, Липи, Личком Петровом Селу, Црном Лугу, Трубару, Герзову, Бужиму, Бенаковцу, Орашцу, Крњеуши, Јањилима, Врнограчу, Орахову, Ситници, Горњем Рибнику, Новој Тополи, Турјаку, Орахови, Горњој Толиси, Глоговцу, Шипову, Кадиној Води, Челинцу, Жировцу, Козарцу, Љубији, Омарској, Осјечанима, Великој Буковици, Цазину, Изачићу⁹⁴ и др. Постојале су и амбуланте Округног уреда за осигурање радника у Бањалуци (са пет просторија и посебном ординацијом за туберкулозу и хирургију, властитим рендген уређајем и лабораторијом), Срнетици, Босанској Дубици, Добрљину, Дрвару, Јајцу, Каоцима, Чардаку, Мијачици и Кулен Вакуфу.⁹⁵

91 *Службени лист Врбаске бановине*: бр. 20, 14. мај 1931; бр. 54, 22. новембар 1932.

92 „Sanitetska organizacija u Vrbaskoj banovini“, 134; *Буџет Врбаске бановине за 1931./1932. годину*, (Загреб, 1931), 38; *Буџет Кр. банске управе Врбаске бановине за 1932/1933. годину*, (Бања Лука, 1932), 32.

93 *Службени лист Врбаске бановине*, бр. 54, 22. новембар 1932.

94 АРСБЛ, 9, VI, 15, 42, бр. 4.338/1934; Исто, VI, 16, 77, бр. 3.777/1934; Исто, VI, бр. 35/1935; Исто, VI, 15, 45, бр. 2.167/1935; Исто, VI, 16, 33; АС, Г–216, Ф 54, бр. 16; *Записник четвртог редовног годишњег састанка Банског већа Врбаске бановине*, 138; Petar A. Čosić, *100 godina zdravstva u Derventi 1885–1985 – грађа за монографију*, (Derventa: Medicinski centar Derventa, 1986), 12–13; Esad Tihiić, Omer Hamzić, *Gračanica i okolina u NOV-u i revoluciji*, (Gračanica: Komisija za istoriju Opštinskog komiteta Saveza komunista, 1988), 96; Omer Hamzić, *Gračanica i okolina između dva svjetska rata (pravno-politički i društveno-ekonomski razvoj)*, (Travnik: Univerzitet u Travniku, 2012), 297; Цвјетко Буловић, *Историјат школства, здравства и културе општине Градишка*, (Градишка: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета, 2010), 122.

95 Хрватски државни архив (ХДА), фонд 890, Персонални списи државних службеника Земаљске владе, Покрајинске управе, обласних управа, Савске бано-

Дјечије опоравилиште на Озрену је представљало социјално-хигијенску установу.⁹⁶ Радило је од 1932. до 1938. током љетњих мјесеци под патронатом Хигијенског завода у Бањалуци, а финансирано је из буџета Краљевске банске управе Врбаске бановине, државним дотацијама и сопственим приходима.⁹⁷

У Дјечије опоравилиште на Озрену, у сарадњи са Обласним одбором Црвеног крста у Бањалуци, смјештана су, под надзором љекара Школске поликлинике Хигијенског завода у Бањалуци, сиромашна, неухрањена и „слабуњава“ дјеца узраста од седам до 14 година.⁹⁸

Зграде опоравилишта су се налазиле „на манастирском имању, на једној пространој висоравни од 400 метара надморске висине, заклоњена од ветрова, опкољена сплетом планинских огранака обраслих шумом“. Опоравилиште је имало три Декерова дрвена павиљона, у којима се налазило око 80 кревета, а уз сваки кревет и ормарић за личне ствари, и велики бетонски базен са пјешчаном плажом, гдје су се дјеца купала и сунчала. У једној згради налазили су се кухиња, трпезарија, магацин и просторије за дјецу млађег узраста, у другој

вине, Бановине Хрватске и министарства НДХ – Збирка персоналија (ЗП), кут. 326, Персонални списи др Казимира Модрића; *Zdravstveni šematizam Kraljevine Jugoslavije*, II/768; *Врбаске новине*: бр. 142, 1. јул 1933; бр. 371, 31. март 1934; бр. 642, 27. фебруар 1935; бр. 1.249, 4. април 1937.

- 96 Питање оснивања и изградње Дјечијег опоравилишта на Озрену покренуло је 1927. Министарство социјалне политике Краљевине СХС преко Дома народног здравља у Тузли. Дјечије опоравилиште на Озрену је почело са радом у прољеће 1928. Исправљањем граница Врбаске бановине Хигијенски завод у Бањалуци је добио добро уређено Дјечије опоравилиште на Озрену у Срезу Грачаница. *Врбаске новине*: бр. 69, 14. јануар 1933; бр. 456, 14. јул 1934, 2; бр. 710, 21. мај 1935.
- 97 *Буџет расхода Министарства народног здравља Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца за 1929./30. годину*, (Сарајево, 1929), 8, 188–189, 256; *Буџет државних расхода и прихода Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца за 1929./30. годину*, (Сарајево, 1929), 234, 726–727, 728; *Буџет расхода Министарства социјалне политике и народног здравља Краљевине Југославије за 1930/31 годину*, (Сарајево, 1930), 256, 257, 258, 380–381; *Буџет државних расхода и прихода Краљевине Југославије за 1930/31 годину*, (Сарајево, 1930), 1.108, 1.109, 1.110; *Буџет државних расхода и прихода Краљевине Југославије за 1931/32 годину*, (Сарајево, 1931), 1.090, 1.091; *Буџет државних расхода и прихода Краљевине Југославије за 1932/33 годину*, (Сарајево, 1932), 972–973, 974; *Буџет државних расхода и прихода Краљевине Југославије за 1933/34 годину*, (Сарајево, 1933), 463, 996–997, 998; *Буџет државних расхода и прихода Краљевине Југославије за 1934/35 годину*, (Сарајево, 1934), 998–999, 1.000, 1.001.
- 98 *Врбаске новине*: бр. 133, 21. јун 1933; бр. 169, 2. август 1933; бр. 182, 17. август 1933; бр. 217, 27. септембар 1933; бр. 456, 14. јул 1934; бр. 710, 21. мај 1935; бр. 1.281, 23. мај 1937; бр. 1.414, 3. април 1938.

су били смјештени амбуланта, љекар, економ и канцеларија Опоравилишта, а у засебном павиљону налазило се купатило са хладним и топлим тушевима, гдје су се дјеца три пута недјељно купала. У свим просторијама владао је савршен ред, а хигијена је била на високом нивоу. Будући да се радило о школској дјечи, у Опоравилишту је била организована и настава „да деца не би у школи заостала“.⁹⁹

Упоредо са изграђивањем државних и бановинских хигијенских и социјално-медицинских установа, почео је, у циљу унапређења здравља становништва, да се развија и народни здравствени покрет, чију су основу чиниле здравствене задруге.¹⁰⁰ На подручју Врбаске бановине постојала је само Здравствена задруга у Босанском Свињару (од 2. новембра 1933. Србац), која је била прва здравствена задруга у Босни и Херцеговини. Њена оснивачка скупштина одржана је 6. септембра 1929. у Босанском Свињару. Основана је на иницијативу свештеника Милана Радукића и уз подршку групе виђенијих мјештана Свињара и околних села. Регистрована је 27. јануара 1930. у Окружном суду у Бањалуци под називом „Среска здравствена задруга у Бос. Свињару“. Задруга је била смјештена у просторијама Српског дома, а имала је на располагању просторију за преглед болесника и мању приручну апотеку. Њено пословно подручје обухватило је Свињарску, Лепеничку и Ножичку општину, а била је чланица Савеза здравствених задруга у Београду. Први предсједник Управног одбора био је оснивач свештеник Милан Радукић, а касније Вукашин Кљајић из Пријебљага.¹⁰¹

Основни задатак Задруге био је да члановима и њиховим породицама омогући брзу, повољну и стручну љекарску и болничку помоћ, обезбиједи лијекове, пружи новчану помоћ у случају болести и смрти, да спроводи стручне мјере у циљу заштите, уређења и унапређења здравља, да се стара да животна околина одговара прописима медицинске науке, да шири здравствену пропаганду, да организује савремену ветеринарску службу, да сузбија заразне и социјалне болести и уопште заосталаост на селу, да у циљу прибављања потребних новчаних средстава за своје пословање прима под камату на чу-

99 *Врбаске новине*: бр. 217, 27. септембар 1933; бр. 456, 14. јул 1934; бр. 710, 21. мај 1935.

100 Димић, *Културна политика*, II/234.

101 АРСБЛ, фонд 23, Окружни суд Бањалука (ОСБЛ), Регистар фирми – друштва, 1915–1932, бр. 2.564; Nikola Ilijić, *Razvitak zadrugarstva u Bosni i Hercegovini od 1900. do 1941. god.*, (Sarajevo: Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, 1964), 180–181, 257; *80 година здравства у Српцу*, (Србац, 2009), 5, 9, 22.

вање новчане уштеде и да даје задругарима позајмице за лијечење и унапређење здравља и живота и друго.¹⁰² Чланови Задруге били су међусобно повезани удјелима с ограниченом одговорношћу.¹⁰³ Здравственом службом Задруге руководио је љекар, који је обављао прегледе, превијао ране, давао инјекције, издавао и припремао лијекове и мелеме, упућивао теже болеснике на болничко лијечење, обављао кућне посјете и слично.¹⁰⁴

Поред љекара запослених у болничкој, хигијенској и социјално-медицинској, бановинској и општинској служби, на подручју Врбаске бановине 1933. било је 28 среских љекара који су били у саставу опште управне власти као санитарски референти среских начелника. По положају, дјелокругу рада и близини народу, они су били важни санитарски чиновници, хигијеничари и практични љекари.¹⁰⁵

На подручју Врбаске бановине су била 1933. године 102 љекара, од којих 32 на територији Среза Бањалука, осам Среза Бихаћа, седам Среза Дервенте, а по шест у срезовима Босански Петровац, Грачаница и Јајце, по пет у срезовима Босанска Градишка, Босански Нови, Приједор и Тешањ, три у Срезу Прњавор, по два у срезовима Босанска Дубица, Двор, Котор Варош, Сански Мост и Цазин и по један у срезовима Босанска Крупа, Гламоч, Кључ и Мркоњић Град.¹⁰⁶ Број љекара у 1935. износио је 121,¹⁰⁷ у 1936. – 108,¹⁰⁸ а у 1938. – 118. Сви љекари у Бановини сталешки су били организовани у Љекарску комору Врбаске бановине.¹⁰⁹

У Врбаској бановини биле су 1930. године 43 бабице, од којих 32 у јавној служби (болничке, среске, уредске) и 11 приватних. У Бањалуци је било запослено пет бабица, од тога двије у јавној, а три у приватној служби. Како је Врбаска бановина по броју бабица била

102 АРСБЛ, 23, Регистар фирми – друштва, 1915–1932, бр. 2.564; Илијić, *Razvitak zadrugarstva*, 180.

103 Средства из удјела и улога су кориштена за набавку лијекова и медицинских инструмената. Рад Задруге је финансиран из чланарине и донаторских прилога. Чланови задруге су плаћали љекарски преглед пет, а остали 20 динара. *80 година здравства у Српцу*, 22.

104 Илијić, *Razvitak zadrugarstva*, 180; *80 година здравства у Српцу*, 22, 23.

105 *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, 23, 120–121.

106 *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, 120, 121, 133, 168–169, 248, 290, 327, 328, 387, 388, 430; *Zdravstveni šematizam Kraljevine Jugoslavije*, II/446–450.

107 *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1936*, VII, (Beograd, 1937), 420–421.

108 *Врбаске новине*, бр. 947, 13. март 1936.

109 Бојан Стојнић, Верица М. Стошић, *Љекарска комора Врбаске бановине 1929–1941*, (Бањалука: Удружење архивских радника Републике Српске, 2012), 14, 26.

убједљиво на посљедњем мјесту у Краљевини Југославији, у њој је једна бабица долазила на 23.138 становника, односно на једну бабицу је долазило 1.012 порађаја, што је представљало највећи број у држави.¹¹⁰

На подручју Врбаске бановине 1933/34. постојала је 31 јавна апотека, од тога четири у Бањалуци, по двије у Босанској Градишци, Дервенти и Приједору, по једна у Бихаћу, Цазину, Босанском Броду, Босанској Дубици, Грачаници, Босанској Костајници, Босанској Крупи, Босанском Новом, Босанском Петровцу, Добоју, Дрвару, Двору, Градаццу, Јајцу, Кључу, Маглају, Мркоњић Граду, Прњавору, Санском Мосту, Тешњу и Теслићу.¹¹¹ У Бањалуци су постојале и двије дрогерије. Један број фармацеута је био запослен при Краљевској банској управи Врбаске бановине, затим у Хигијенском заводу, Државној болници и Врбаској сталној војној болници у Бањалуци. Поједини бановински љекари, у мјестима која нису имала јавну апотеку, посједовали су приручну апотеку. У Врбаској бановини 1937. било је 48 апотека, од тога 30 јавних, једна болничка државна и 17 приручних (кућних) ветеринарских. У апотекама је било запослено 50 фармацеута, од тога 30 самосталних апотекара, 19 намјештеника и један практикант.¹¹² И по броју апотека Врбаска бановина била је на посљедњем мјесту у Краљевини Југославији.¹¹³

Сви апотекари из Врбаске бановине били су у почетку чланови Секције Апотекарске коморе Краљевине Југославије за Врбаску бановину са сједиштем у Бањалуци,¹¹⁴ а касније Секције Савске и Врбаске бановине у Загребу.

У здравству Врбаске бановине велики значај су имале минералне и љековите бање, које су служиле за лијечење и опоравак становништва, а представљале су и значајан привредни фактор у мјестима у којима су се налазиле. Према званичној статистици 1929, на

110 „Škola narodnog zdravlja u Zagrebu“, *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, 75, 77, 78.

111 АЈ, фонд 124, Апотекарска комора Краљевине Југославије (АКК), 3, 3, бр. 128/1934, Списак апотекара на подручју Врбаске бановине, према подацима Апотекарске коморе Краљевине Југославије, Секција за Савску и Врбаску бановину у Загребу од 27. фебруара 1934. године; *Врбаске новине*, бр. 83, 5. март 1933; *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 198, 1. септембар 1933; *Исто*, бр. 105, 7. мај 1935; „Апотеке у Југославији“, *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, 261, 268–269.

112 *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1937*, VIII, (Београд, 1938), 314–315.

113 *Исто*, 314–315.

114 „Апотеке у Југославији“, 264–265.

подручју Врбаске бановине било је 29 љековитих вода, од тога три љековите бање (Врућица I реда и Лакташи Илица и Слатина Илица II реда) и 26 осталих минералних и љековитих вода.¹¹⁵ У 1935. је било седам бањских (купалишта) мјеста: Врућица код Теслића, Горњи ше-хер у Бањалуци, Лакташи и Слатина код Бањалуке, Гата Топлице код Бихаћа, Илица код Градачца и Кулаши код Прњавора.¹¹⁶

На подручју Бановине било је највише алкалних и алкално-муријатичних (хлорних) топлих вода до 34 степена. Алкалне воде су извори у Горњем шехеру, Лакташи код Бањалуке, Градацац и Сочковац код Грачанице (жељезни извор), а алкално-муријатичне (хлорне) воде су Врућица код Теслића и Кулаши. У сумпорне вреле воде до 42 степена спадала је бања Слатина код Бањалуке, у сумпорне вруће воде до 36 степени Гата, а у сумпорне хладне воде Смордељац код Приједора. Неистражене бање биле су Рачићи и врели извор Гата код Бихаћа, Мала Кладуша, Будимлић Јапра и Томина код Санског Моста. Од киселих и сланих извора били су познати: Вучијак (Срез Дервента), Слатински извори и Доњи Вакуф (Срез Јајце), Каптаревац и Чејреци (Срез Приједор), Копривна и Трнова (Срез Сански Мост), Љешљани (Срез Босански Нови), Мочевац и Рјечица (Срез Маглај), Светиње (Срез Босански Петровац), Слатински Кисељак (Срез Бањалука), Хашани (Срез Босанска Крупа) и Тешањски кисељак.¹¹⁷

На великом гласу биле су у околини Бањалуке – бановинске бање Слатина и Лакташи и бања Врућица код Теслића у власништву Симе Крстића. У Слатини су лијечени реума и ишијас, а у Лакташима и Врућици срчане и живчане болести.¹¹⁸ Бања Врућица је прогледана 12. јануара 1930. „за опште корисну лековиту минералну воду“.¹¹⁹ Слатина и Врућица су проглашене 22. децембра 1936. туристичким мјестом бањског карактера.¹²⁰

Установе у служби здравства на подручју Врбаске бановине биле су Црвени крст, Окружни уред за осигурање радника и Љекарска комора, а у Бањалуци Убошки дом, Раднички азил (склониште),

115 *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1929*, I, (Beograd, 1932), 413, 420, 422.

116 *Врбаске новине*, бр. 693, 1. мај 1935; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1934–1935*, VI, (Beograd, 1936), 245.

117 Jovo Zubović, „Prirodna bogatstva Vrbaske banovine. III Vode“, *Razvitak* 9/1937, 265.

118 Zubović, „Prirodna bogatstva Vrbaske banovine“, 265.

119 *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 15, 21. јануар 1930.

120 A. Dekaris, „Turizam i turistička mjesta u Vrbaskoj banovini“, *Razvitak* 12/1937, 352, 354.

Дјечије обданиште, Дом старца и старица и Дјечији дом са школом за домаћице.

Резиме

У овом раду је обрађена организација здравствене и социјално-хигијенске службе Врбаске бановине, која је, по оснивању Бановине 1929, била веома значајна и у укупном друштвеном животу. Захваљујући првом бану Светиславу Тиси Милосављевићу, здравство је почело да се развија и шири не само у њеном центру Бањалуци већ и широм Бановине. Сама Бањалука добила је нове и значајне здравствене установе – Хигијенски завод и нову зграду болнице са више одјељења – које су биле значајне, како за град тако и за Бановину. Тако су и Бањалука и Бановина добиле више познатих љекара, чије су услуге у сузбијању заразних и социјалних болести остале немјерљиве у значају за очување народа, посебно дјеце. Значај здравствених установа није велик само за градове већ и за села и сељаштво, које је било хронично болесно, а његовим је лијечењем заустављено ширење заразних болести и спријечено његово прерано умирање.

Временом је здравствена организација уређивана не само преко болница у градовима, центру Бановине и сједиштима срезова већ и у општинским и сеоским насељима. У томе су значајне биле социјално-хигијенске установе – домови народног здравља, здравствене станице и сеоске амбуланте, у чијем ланцу централно мјесто заузима Хигијенски завод у Бањалуци.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije. Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja Kraljevine Jugoslavije. Apotekarska komora Kraljevine Jugoslavije.
- Arhiv Republike Srpske Banjaluka. Kraljevska banska uprava Vrbaske banovine. Okružni sud Banjaluka. Narodni odbor Sreza Banjaluka. Fond za obnovu Banjaluka.
- Hrvatski državni arhiv. Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, Banovine Hrvatske i ministarstava NDH – Zbirka personalija.
- *Budžet Vrbaske banovine za 1931./1932. godinu*. Zagreb, 1931.
- *Budžet Vrbaske banovine za 1936/37. godinu*. Sarajevo, 1936.

- *Budžet državnih rashoda i prihoda Kraljevine Jugoslavije za 1930/31 godinu.* Sarajevo, 1930.
- *Budžet državnih rashoda i prihoda Kraljevine Jugoslavije za 1931/32 godinu.* Sarajevo, 1931.
- *Budžet državnih rashoda i prihoda Kraljevine Jugoslavije za 1932/33 godinu.* Sarajevo, 1932.
- *Budžet državnih rashoda i prihoda Kraljevine Jugoslavije za 1933/34 godinu.* Sarajevo, 1933.
- *Budžet državnih rashoda i prihoda Kraljevine Jugoslavije za 1934/35 godinu.* Sarajevo, 1934.
- *Budžet državnih rashoda i prihoda Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca za 1929./30. godinu.* Sarajevo, 1929.
- *Budžet Kr. banske uprave Vrbaske banovine za 1932/1933. godinu.* Banja Luka, 1932.
- *Budžet rashoda i prihoda Vrbaske banovine za 1937/38. godinu.* Banja Luka, 1937.
- *Budžet rashoda i prihoda Vrbaske banovine za 1938/39. godinu.* Banja Luka, 1938.
- *Budžet rashoda i prihoda Vrbaske banovine za 1939/40. godinu.* Banja Luka, 1939.
- *Budžet rashoda i prihoda Vrbaske banovine za 1940-41 godinu.* Banja Luka, 1940.
- *Budžet rashoda Ministarstva narodnog zdravlja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca za 1929./30. godinu.* Sarajevo, 1929.
- *Budžet rashoda Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja Kraljevine Jugoslavije za 1930/31 godinu.* Sarajevo, 1930.
- *Zapisnik sednica desetog zasjedanja Banskog veća Vrbaske banovine održanih 19, 20 i 21 februara 1940 godine u Većnici Banskog dvora.* [Banjaluka, 1940].
- *Zapisnik trećeg redovnog godišnjeg sastanka Banskog veća Vrbaske banovine, držanog 15 i 16 decembra 1932 god.* Beograd: Štamparija „Sloga“ Dušana T. Popovića, 1933.
- *Zapisnik četvrtog redovnog godišnjeg sastanka Banskog veća Vrbaske banovine, držanog 14, 15, 16 i 18 decembra 1933 god.* Zagreb: „Tipografija“ AD, [1934].
- Aleksić, Čedo. *Higijenski zavod u Banjaluci.* Banja Luka, 2001.
- „Apotheke u Jugoslaviji“. *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, urednik Vojislav Milovanović, 260-286. Beograd: Jugoreklam K. D., 1933.
- *Banovina Vrbaska – Opšti pregled*, gl. ur. Viktor Manakin. Banja Luka: Kraljevska banska uprava u Banjoj Luci, 1931.
- „Banovinski sanitet u Jugoslaviji“. *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, urednik Vojislav Milovanović, 117-185. Beograd: Jugoreklam K. D., 1933.

- „Bolnice i druge ustanove za lečenje u Jugoslaviji“. *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, urednik Vojislav Milovanović, 229–259. Beograd: Jugoreklam K. D., 1933.
- Bulović, Cvjetko. *Istorijat školstva, zdravstva i kulture opštine Gradiška*. Gradiška: Srpsko prosvjetno i kulturno društvo Prosvjeta, 2010.
- Vukmanović, Milan. „Između dva rata“. *Banjaluka*, urednik Galib Šljivo, 77–108. Banjaluka: Institut za istoriju, 1990.
- Dekaris, A. „Turizam i turistička mjesta u Vrbaskoj banovini“. *Razvitak* 12/1937, 349–354.
- Dimić, Ljubodrag. *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, I–III. Beograd: Stubovi kulture, 1997.
- Zubović, Jovo. „Prirodna bogatstva Vrbaske banovine. III Vode“. *Razvitak* 9/1937, 262–265.
- Ivanić, Stevan Z. „Naša zdravstvena služba“. *Godišnjak o narodnom zdravlju i radu zdravstvenih ustanova i organa 1936*, V–IX. Beograd, 1937.
- Ilijić, Nikola. *Razvitak zadržugarstva u Bosni i Hercegovini od 1900. do 1941. god.* Sarajevo: Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, 1964.
- Kumarić, Matko. *Monografija Vrbaske banovine*. Banja Luka, 1932.
- Moljević, Stevan. „Suzbijanje tuberkuloze u Vrbaskoj banovini“. *Vrbaske novine*, br. 487, 19. avgust 1934.
- *Monografija sedamdeset godina Veterinarskog instituta Republike Srpske „Dr Vaso Butozan“ u Banjoj Luci 1934–2004*. Banja Luka, 2004.
- „Organizacija zdravstvene službe“. *Godišnjak o narodnom zdravlju i radu zdravstvenih ustanova i organa 1937–38*. Beograd, 1939.
- *80 godina zdravstva u Srpcu*. Srbac, 2009.
- *Ruski lekari u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslaviji: Biografski rečnik i ankete (1918–1946)*. Beograd–Moskva: Dom ruske dijaspore „Aleksandar Solženjicin“, Arhiv Jugoslavije, 2012.
- „Sanitetska organizacija u Vrbaskoj banovini“. *Lekar* 203–204/1935, 133–136.
- Stojnić, Bojan. *Higijenski zavod u Banjaluci 1929–1945*. Banjaluka: JZU Institut za javno zdravstvo Republike Srpske, Arhiv Republike Srpske, 2017.
- Stojnić, Bojan, Verica M. Stošić. *Ljekarska komora Vrbaske banovine 1929–1941*. Banjaluka: Udruženje arhivskih radnika Republike Srpske, 2012.
- Tihić, Esad, Omer Hamzić. *Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji*. Gračanica: Komisija za istoriju Opštinskog komiteta Saveza komunista, 1988.
- Ćosić, Petar A. *100 godina zdravstva u Derventi 1885–1985 – građa za monografiju*. Derventa: Medicinski centar Derventa, 1986.
- Hamzić, Omer. *Gračanica i okolina između dva svjetska rata (pravno-politički i društveno-ekonomski razvoj)*. Travnik: Univerzitet u Travniku, 2012.
- „Škola narodnog zdravlja u Zagrebu“. *Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, urednik Vojislav Milovanović, 65–95. Beograd: Jugoreklam K. D., 1933.

Summary

Bojan Stojnić

The Organization of the Healthcare and Social Hygiene Department in Vrbaska Banovina (1929–1941)

Abstract: The Healthcare and Social Hygiene Department in Vrbaska Banovina is presented in this paper for deeper and broader scientific processing, with all its segments, such as healthcare and social hygiene institutions, organizations, doctors, pharmacists, spas, and institutions in the service of healthcare. The turning point in the overall healthcare system of Vrbaska Banovina rested on the abilities of its first Ban Svetislav Tisa Milosavljević, who developed and intensified, as if blowing into a balloon, overall social life, along with healthcare, not only of Banja Luka as the center of the Banovina, but of all the district centers, municipalities, and rural settlements.

Key words: Vrbaska Banovina, the Ban's Sanitary Council, hospitals, health municipalities, social hygiene institutions, the Institute of Hygiene, public health homes, healthcare stations, infirmaries, healthcare system, spas, doctors, pharmacists

This paper explains the organization of the healthcare and social hygiene department of Vrbaska Banovina (the Banovina), which, with its founding in 1929, as well as the overall social life, was crucial in its development. Along with the development of the Banovina, owing to its first Ban Svetislav Tisa Milosavljevic, its healthcare system grew and spread not only in its center, Banja Luka, but also throughout its entire territory. Banja Luka got new and significant health care institutions – the Institute of Hygiene and a new hospital with several wards, which was significant for both the city and the Banovina. Furthermore, with the Banovina, both Banja Luka and the Banovina itself got several prominent doctors, whose services in suppressing infectious and social diseases had immeasurable significance for the nation's preservation, especially for children. The importance of healthcare institutions was not relevant only for urban centers but also for life in the farming and rural areas, which were chronically ill. In fact, its work not only stopped the spread of infectious diseases, but also prevented premature death.

Over time, the healthcare organization was regulated through hospitals in the towns, in the center of the Banovina and in district centers, but also in municipal and rural settlements. Particularly significant were social sanitary institutions – public health homes, healthcare stations and rural infirmaries, in whose chain the Institute of Hygiene in Banja Luka occupied a central place.